

Ég és Föld között
Transzcendens világkép és létfilozófiák Fischer Ernő művészetében
Konferencia és kamarakiállítás, Újlipótvárosi Klub-Galéria, 2015.

Sipos Endre:

Az embertől a műalkotásig, a műalkotástól az emberig – Fischer Ernő művészetfilozófiai nézeteinek fő mozzanatai

Péntekenként mentem hozzá. Jó ízű beszélgetéseink voltak. Ezekről az izgalmas beszélgetésekről fogok írni egy könyvet is. Előre megbeszéltük, hogy milyen fogalmakkal, milyen témákkal fogunk foglalkozni. Heinrich Wölfflinnek akkor olvastam újra a Művészettörténeti alapfogalmak című könyvét és a beszélgetésünknek is az volt a témája, hogy a Wölfflinn féle tíz fogalomból bontsuk ki a problémákat. (Mindenki kapott ilyen lapot, amelyen az előadás vázlatja van. Ezek szerint fogok haladni és fél óras lesz az előadás.)

Fogalmak:

1. Linearitás és festőiség
2. A sík és a mélység
3. Zárt és nyitott forma
4. Sokszerűség és egység
5. Világosság és homály

Ezekhez kapcsolódik négy fogalom:

- az individualitás problematikája,
- az egész részévé válás,
- az önmeghaladás és a tisztelet
- az identitás kérdése.

Elég sok fogalommal találkoztunk. Beszélgetésünk első részében értékeltük Wölfflinnek a művét. Ernő bácsi is egyetértett azzal, hogy ez egy alapmű. Valójában a reneszánsz és a barokk festészet szemléleti különbségét vizsgálja, de nagyon izgalmas gondolatok vannak benne, amelyek ma is aktuálisak pedig több mint száz éve íródott a mű. Ugyanakkor viszont észrevettem Ernő bácsinál, hogy jó pedagógusként, látta ő lelkesedésemet és arra akart inteni nagyon finoman, indirekt módon, hogy a lelkesedés mellett próbáljak a gondolatsoron végig haladni. Tehát adott egy kis Wölfflin kritikát is. Ami azért volt jó, mert tovább lehet lépni ezen a vonalon. Nézzük, milyen gondolatsorról is van szó. A beszélgetés írott formájához interneten majd hozzá lehet jutni és remélhetőleg nyomtatott formában is. A logikai vázát, tartalmát vázoló fel. Három részből állt a beszélgetés. Először Wölfflinről beszélgettünk, amit már le is zártam. A másik beszélgetés, ami végül is az előadásom címéhez kapcsolódik az ún. stáció, hogy az alkotás folyamatában milyen stációkat kell megtenni. És miközben ő maximálisan egyetértett Wölfflin alapgondolatával, azonnal azzal kezdte, hogy az első stáció a linearitás és nem a festőiséggel kell szembe állítani, hanem a festőiséghez kell eljutni. A most elhangzott előadások között sok hasonló gondolat vetődött fel. Ez azért izgalmas, mert Ernő bácsi a maga fogalomrendszerét összekapcsolva a Wölfflin-féle fogalomrendszerrel.

Mit jelent a lineáris szemlélet?

Ez a klasszikus görög-római szemlélet, amit a Dürer képpel fogok illusztrálni, amikor is úgy ábrázoljuk a testeket, a világot, hogy szépen különválnak, közöttük vannak kontúrvonalak, vannak belső vonalak. Valójában, amikor tanulunk rajzolni, lineárisan kezdünk ábrázolni. Az olasz és a reneszánsz művészetben ez a kifejezés volt érvényes. Ugyanis a linearitáshoz kapcsolódik a síkszerűség, a zártság, a világosság és bizonyos szempontból egy klasszikus harmóniaeszmé. Ez a linearitás. Ezzel szemben a festőiség, a fény-árnyék viszony. A linearitásban a formákat plasztikusan fogjuk meg és vonalakkal ragadjuk meg, testi, anyagi mivoltában, realitán. A festőiségben pedig ugyanezt a formát fény-árnyék ellentétben ragadjuk meg. Dürer és Rembrandt festészete szembeállításával meg lehet érteni ennek a lényegét. Tehát linearitás és festőiség ily módon jelenik meg. De menjünk végig a stációkon.

Az alkotó folyamatban az első stáció, amikor a tárgyi világot letapintjuk.

Az anyag, forma és tér egységét megragadjuk. Érintkezési pontokat keresünk. Ráérzünk a durvaságokra és a finomságokra. A durvaságoknak legalább olyan fontos a szerepe, mint a finomságoknak.

A 2. stáció – használom a Wölfflin kifejezését – a sokszerűség, a homály stációja

Amikor az ember megtanul rajzolni, sikerélménye van, hogy valamit le tudott rajzolni, úgy érzi, hogy a világot meg tudja hódítani. Ez a tehetetlen panteista érzés az energiagyűjtés, a teremtésvágy, amikor egyszerre mindent meg fog ragadni. A legtöbb festő ettől szenved, de a másik stációban szembe kerülés az önmagában való világgal. Önmagában való világ (kanti kifejezés) ami nem tárulkozik fel számunkra. Azt hittem le tudom rajzolni és utána ott van velem szemben és én hidegrázást kapok. Nagyon kacagott az öreg, amikor ezt előadta. Kicsit úgy is nézett rám, hogy ebben a stációban lebegünk mi jó néhányan tanítványok.

Most következik a 3. stáció. Itt ragadható meg a lényeg (ez az ő művészetfilozófiája is)

A nyitottság és a mélység felfedezése és az önismeret kezdete. Addig nem tudok továbblépni, megtanulhatok rajzolni jól, sőt hasonló is lehet a valósághoz, megtanulhatok trükköket, meg sok mindent, ha nincs önismeretem nem érek vele semmit. Amit ebben a filmben láttunk, a megértés kezdete, s a megértés kezdete a zárt formákon keresztül történik. Különös. A zárt formák által fokozatos haladás a kozmosz felé. Nátyi Robi beszélt róla és a hagyományokról, hogy a görög – és a Hamvas hagyatékban hasonló gondolatok vannak – lehetne írni egy tanulmányt a gondolatok párhuzamáról – fokozatos haladás a káoszról a kozmoszba. Itt jön be Fischer Ernő művészetében kulcs fogalom: a szimbolikus forma, mint a lét hordozója. Erről külön előadásokat tartott. Emlékszünk rá, Alföldi Laci és a tanítványok, hogy a levés maga a folyamat, a lét pedig egy hatalmas totális dolog. Tehát a szimbolikus forma nála nem csak formakaraktert jelent. Külső forma, belső forma, a szimbolikus forma nála a formák együttese. Szimbolikus forma nála a szín is, vagy a fényviszony. Hogy mi válik nála szimbolikus formává azt műelemzésbe fogom bemutatni.

5. stáció a sík transzponálás

Nem elég tehát hogy rátalál a szimbolikus formára, a szellemi érésnek egyik formája, hogy megérezem a síkba transzponálás lényegét. Itt nem pusztán sík vetületről van szó, hanem arról van szó, hogy az anyag, forma, fény, tér és szín egységét felfedezem és rendezem magamban. Képi mondatszerkesztésről, képi dramatikáról van szó. A képi mondatszerkesztés a belső szemléleti egység, amikor dialógusba kerülnek egymással a kép egyes részei. „Hallod mit mond a kép?” A képi mondatszerkesztés belső szemléleti egység. Ha nincs benne belső szemléleti egység, nem tudom megszerkeszteni a mondatot. Mondhatnám, hogy a kép egy pszichogram. Mindegy milyen kép, absztrakt kép vagy naturalista. Ránéz az ember és pontosan megmondja,

hogy milyen lelkiállapotban van az az ember, aki csinálta, illetve mit élt meg az életében, illetve mit értett meg az életből, meddig jutott, hol van, hova akar menni vagy milyen hiányosságai vannak. Kegyetlen dolog a festészet, olyan kegyetlen, hogy aki képet mer festeni, mintha ujjlenyomatot adna a minden rendőrségen, ugyanis mindent elárul, azt is, amit nem akart.

A két utolsó két fázis az egységre találás, a fény misztériuma

A fény megértése mindennek a kiindulópontja, akár Csontvárinál. A fény teleologikus¹ képzet, előrelátó képzeteim vannak, hogy mit fogok létre hozni. Kérdeztem tőle: „Neked mindig vannak előre teleologikus képzeteid?” „Nincsenek. Azok alkotás közben vannak.” Nem véletlen, hogy Cezanne is alkotás közben akart meghalni. Teleologikus képzetek kivételése, formák jellé válása. Ezek nem szimpla jeek, mint a vilanykapcsoló jele, vagy egy útjelzőtáblák. Alkotás és egyensúly magunk és a világ között. Ezt nagyon hangsúlyozta és 6. lépésnek nevezem én ezt. A 7. lépés, amikor a mű elkészül, a festőiség. Ekkor jut el a 7. lépésben a festői stációba. Hiába tanulok meg sok dolgot pl. a perspektívát, mindent tudok a fény fizikájáról, a festőiséhez akkor jutok el, ha megtettem ezeket a lépéseket. Festőiség, világosság, újjászületés a műben. Azért a műalkotástól az emberig és az embertől a műalkotásig, mert itt már megszűnik a különbség, mint Fichte filozófiájában az én–te, én és a nem én, mert akkor már együvé válunk és utána jön a különválás, amikor a Keresztény Múzeumnak ajándékozunk képeket. Ezen ő sokat meditált előttünk is. Adjam? Ne adjam? Jó helyen lesz? „A legjobb helyen.”- mondtam. Felszabadulás, átszellemülés, kozmikus tér. A test szimbolikus forma. A lélek fény. A test, tehát nem más, mint szimbolikus forma. Tehát az anyag átszellemül szimbolikus formává. Ez egy alaptétel az ő filozófiájában. A forma az a jel, amely a lélek tükröződése. Mindegy, hogy kereszrefeszítésről beszélünk, katedrálisról vagy angyali üdvözletről van szó. Ez maga a lélek megnyilvánulása formában. A fény maga a szellem. A világszellem, az isteni szellem. Ez egy kozmikus szemlélet, amelyet ugyancsak a görögöktől és a német idealistáktól vett át. Neki egy nagyon konkrét idealista művészetfilozófiája volt, amit a művészetével alátámasztott.

Beszélgetésünk végén Arisztotelésről beszéltünk, mert nem voltam teljesen elfogadó ezzel a hét stációval. Kérdeztem. Akkor felsorolta nekem szépen sorban: „Menjünk csak végig a Wölfflin féle kategóriákon és nézzük a linearitást. Egyik véglet, másik véglet és középen van a jó. Nézzük meg az ő képén ez a középérték megvan-e? Még azt is hagyta, hogy én elemezzem, jó pedagógusként nem ő beszélt. Plasztikai, grafikai érzékenységgel objektíválódás. Ez végeredményben pozitív dolognak is tűnik, de önmagában kevés. Tehát ha lineárisan plasztikailag megragadom a világot, objektíválódom, az még nem művészet. A festőivel a fény – árnyék vizuális értékekkel való alárendelődés. Örülök, hogy a fény–árnyékkal milyen tereket tudok létre hozni és élvezem a teret. Ez sem elég. A művészet az, ami középen van. Az objektív tapasztalat és a szubjektív élmény szintézise. Ildikó is ilyen következtetésre jutott. Ez az ars poetikája Ernő bácsinak. Ő tudatos alkotó volt. Gondolkodás – érzés reláció.

Aki megérti a síkot, racionális egyensúly teremtés. Az még nem művészet. Mélység, elvágódás a fausti végtelen bűvöletében. Az egy kábulás, amikor az ember a mélységet felemeli. Bele lehet örülni. Az igazi művészet a transzcendens képi térteremtés a kétféle térteremtés értelmében. Tehát nem perspektivikus tér van Ernő bácsi képein, nem síktér van, hanem transzcendens tér van. Van benne a perspektivikus térre utalás és van sík-törvény is. Ezeket tudatosan alkalmazza és tényleg a bizánci, a korakeresztény modelleket veszi elő és Nátyi Robi nagyon jól ráérezett, hogy nem a festészetből indult ki, hanem a szobrászatból. Minthogy nagyon szép plasztikája van a képeinek, érdemes mikroszkóppal tanulmányozni. A

¹ célirányos

művésznek milyen a környezethez való viszonya? Zártság, önvédelem, bezárkózás, szorongás (jellegzetes művésztípus). A nyitottságban elveszti énjét és a világba vetetté válik. Ezt mind át kell élni. A középérték a szorongás-oldódás, a világ-befogadó távolságtartás. Befogadom a világot és távolságot tartok? Szeretek egy nőt, de távolságot tartok tőle? Kacagott. Igen. A művészet ilyen. A szorongást feloldom, a világ részévé válok, de kívül is állok a világon. Rend és egyensúlyteremtő képesség. Amire nagyon fel volt háborodva, az a sokszerűség. Nem akar lemondani semmiről. A másik véglet az egységet teremtő ember, aki ott is egységet lát, ahol nincs is egység. Ott is rendet teremt. A középérték a bölcs szelekció teremtő szándékának a kifürkészése. Ernő bácsi egy-egy képe zsúfoltnak tűnik, holott egyáltalán nem az, benne hihetetlen rend van. Az a csodálatos dolog, hogy egy ecsetvonással kevesebb vagy több, megkülönbözteti a remekművet a férc műtől. Nehéz dolog. Érdemes a művét végigtanulmányozni. Volt egy-egy mű, amivel nem volt elégedett. Még dolgozni akart rajta. Nagyon sokszor visszatért egy-egy műre. Lényeglátás – alázat. Világosság, a mindent birtoklás tévhite. Amikor megvilágosodik az ember. Én Pl. Wölfflin könyve alapján! Minden tudok a festészetről, pedig nem tudok. Mindent birtoklás tévhite, önteltség. A másik véglet a homály, még az ismert tények is homályba kerülnek. Semmit soha nem fogad el, mindent megkérdőjelez, tartom az egyetemi előadást, még vége sincs a mondatnak már belekérdez. Azt sem tudja mit akartam mondani. Alázatos hálaadás, szimbolikus formafeltárás, alázat. Kulcskérdés az alázat, ez az egész etika, amivel ő foglalkozik. Alázat nélkül nem lehet semmit létre hozni. Ez mindenre vonatkozik. Lelki szférában individualitás, autonómia, parttalan egoizmus. Ismert művésztípus. Az egész részévé válás, amikor úgy válok az egész részévé, hogy nincs is saját arcom. A feltárt igazságnak való alárendelődés, szerénység, alázat. Ez a középső érték. Az utolsó a szellemi szférában való önmeghaladás. „Nem félsz attól, hogy a Múcsarnokban kiállításon szerepelt már az a kép, képes vagy már hozzányúlni vagy csak a bordürrrel játszol?” Az ember kísérletezik, újat keres. Ha nem tudja azt létre hozni, amit tegnap létre hozott, akkor gond van. Tisztelet, identitás, beleolvadó- alárendelődés a közösségnek, a hitnek. A közösséghez tartozom és a kísérleti eredmények megvalósítása a lét-idő totalitásában. Az idő problémába nem megyek bele, mert az idő fenomenológiájáról órákat beszélgettünk és az idő egy fantasztikus kérdés. Remélem lesz egy nagy monográfia, aminek lesz egy ilyen fejezete: Fischer Ernő és az idő és lesz egy olyan feladata, hogy a művészettörténetben milyen alapokra épül és lesz egy olyan is, amelyben a filozófiája fel lesz tárva.

Az előadást követő vetített képes műelemzés videó formában tekinthető meg.

Az előadást videó alapján leírta: Szigyártó Gyöngyi
Budapest, 2020. augusztus 6.